

IZ PRAVNE POVIJESTI

Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić*

Dr. sc. Ivan Milotić**

CRIMINA PROTIV SPOLNOG MORALA U VRSARSKOJ PRAVNOJ ZBIRCI: KANONSKA NARAV I RIMSKI UZORI (KANONSKA PRAVILA KAO IZVOR STATUTARNOG PRAVA)

U ovom radu, koji predstavlja prvi dio rezultata istraživanja sadržaja – odnosno pravne prirode i uzora – kaznenih odredbi za zaštitu spolnog morala sadržanih u vrsarskoj pravnoj zbirci, središnji su predmet kanonska crimina protiv spolnoga morala koja je za područje Vrsarske grofovije tom zbirkom oblikovao i objavio porečki biskup kao njezin civilni vlastodržac. Riječ je o crimina koja su pripadala općem kanonskom pravu, ali koja – prilagođena mjesnim prilikama Vrsarske grofovije – formalno nisu bila izdana kao izvor partikularnoga kanonskog prava, nego kao njezino vlastito pravo civilne provenijencije, tj. kao njezina statutarne pravna pravila. U ovome radu autori su priredili analizu navedenih crimina, i to tako da su najprije objasnili specifičnosti pravnog izvora u kojemu su uređena, a koji čini polazište istraživanja, zatim jezik i nomotehničke odrednice izričaja u njemu zastupljenih, a u centralnom su dijelu pojedinačno i iscrpno analizirali različite oblike i pojavnosti kažnjivih ponašanja kojima se u Vrsarskoj grofoviji vrijeđao spolni moral. Autori su glede pojedinačnih crimina razlučili kako čimbenike koji su uvjetovali osobit zakonodavčev odnos prema tim kažnjivim ponašanjima, tako i pristup vrsarskog zakonodavca njihovu specifičnom uređivanju i kažnjavanju počinitelja, te, napokon, rasvijetlili odrednice kaznenopravne politike porečkog biskupa glede zaštite spolnog morala u Vrsarskoj grofoviji.

Ključne riječi: Vrsarska grofovija, kanonsko pravo, statutarne pravne, spolni moral, kaznena djela, nomotehnika, žena

* Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić, redovita profesorica u trajnom zvanju Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

** Dr. sc. Ivan Milotić, izvanredni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

1. UVOD

Srednjovjekovno kanonsko pravo nastajalo je kazuistički i nije bilo kodificirano. Slijedeći narav Crkve kao istovremeno univerzalne i partikularne, ono je u srednjovjekovlju nastajalo, razvijalo se i primjenjivalo na općoj razini, pod okriljem Apostolske stolice, ali i u specifičnim mjesnim (partikularnim) okvirima.¹ Dok je na univerzalnoj razini ono dobro poznato zbog niza pravnih zbirki (koje su dio *Corpus iuris canonici*)² u kojima su prikupljeni relevantni kazusi, pitanja i odgovori na njih, zatim zbog očuvanosti saborskih (koncilijskih) spisa³ i papinskih dekretala, ali i zbog studiranja kanonskog prava na prvim sveučilištima,⁴ kudikamo je slabije poznat način nastajanja i primjene kanonskog prava u krajevnim i mjesnim odrednicama, tj. u partikularnim Crkvama. Shodno tome jednaka se tvrdnja može iznijeti i u pogledu tadašnjega kaznenoga kanonskog prava, koje je, dakako, mnogo bolje poznato iz općih nego iz partikularnih pravnih izvora srednjovjekovlja. Na poseban se način takva tvrdnja može iznijeti i glede kaznenih djela (*crimina*) protiv spolnoga morala, koja je Crkva pravno (normativno) iscrpno razrađivala i kažnjavala, što je neposredna posljedica ne samo uskih pravnih (normativnih) nastojanja nego i njezina preciznog, kontinuiranog i u bitnome nepromjenjivog naučavanja o dostojanstvu ženidbe, moralu, čistoći predbračnog života, vjernosti ženidbenih drugova, ljudskom dostojanstvu uopće i dr.

Neposredan, cjelovit i autentičan uvid u jednu specifičnu partikularnu prostornu odrednicu primjene srednjovjekovnoga kanonskog prava pruža pravni poredak Vrsarske grofovije. On je na poseban način zanimljiv jer pripada teritorijalno-političkoj tvorevini (svojevrsnoj srednjovjekovnoj državici) u kojoj je porečki biskup neprekidno od VI. stoljeća do 1778. godine imao svu civilnu vlast (*plenum ius*), a time – među ostalim – i svojstvo vrhovnoga zakonodavca.

¹ O nastanku takva koncepta v. Milotić, I., „Razvoj partikularne Crkve i partikularnog crkvenog prava u razdoblju Rimskog Carstva do Justinijana“, *Zakon u životu partikularne Crkve: Zbornik radova VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika Trogir – Čiovo, 9.-10. listopada 2014.*, Šalković, J. (ur.), Zagreb, 2016, str. 67-88.

² Van de Wiel, C., *History of Canon Law*, Louvain, 1991, str. 95-115.

³ Duggan, A. J., „Conciliar Law 1123-1215: The Legislation of Four Lateran Councils“, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, Hartmann, W., Pennington, K. (ur.), Washington D. C., 2008, str. 318-66; García y García, A., „The fourth Lateran Council and the Canonists“, *ibid.*, str. 367-378.

⁴ Brundage, J. A., „The Teaching and Study of Canon Law in the Law Schools“, *ibid.*, str. 98-121. *Facultas* u Bolonji u vrijeme nastanka sveučilišta odnosi se isključivo na studij kanonskoga prava, što upućuje na općepoznatu činjenicu da je sveučilište, a time i pravni studij, izraslo iz studija kanonskoga prava. García y García, A., „The Faculties of Law“, *A History of the University in Europe*, De Ridder Symoens, H. (ur.), Cambridge, 1992, 399-400; Bellomo, M., *Saggio sull'università nell'età del diritto comune*, Rim, 1992, str. 223-224.

U uvjetima takva kontinuiteta i stabilnosti vlasti, doduše na površini od samo 15,96 km², biskup kao civilni vlastodržac donošenjem vlastitih pravnih pravila izgradio je općinski pravni poredak Vrsarske grofovije.⁵ Pritom se u njegovu oblikovanju većinom oslanjao na srednjovjekovno kanonsko pravo, i to tako da je kao uzor koristio pojedine kanonske institute poznate na univerzalnoj razini, koje bi zatim prilagođene prenosio u vrsarski civilni poredak učinivši ih time autohtono vrsarskima i barem formalnopravno civilnima. Tako bi čisti kanonski institut, odnosno institut koji je dotada pripadao isključivo duhovnoj/kanonskoj sferi, uz određene manje izmjene postajao civilni institut jedne specifične općine uređen njezinim statutarnim pravom. Za temu ovoga rada od najvećega je značenja činjenica da očuvana i dostupna cjelovita zbirka tako nastalih statutarnih pravila Vrsarske grofovije (koje je sve izdao mjesni biskup) sadrži i kazneni dio (*Parte criminale*). U kaznenom dijelu zbirke, koji je zapravo opsežan katalog kaznenih djela, među prvima se izrijeckom i iscrpno uređuju kaznena djela protiv spolnoga morala. Analiza tih kaznenih djela čini središnju tematsku odrednicu ovoga rada.

Baš poput mletačkoga zakonodavca (čija su imanja okruživala Vrsarsku grofoviju), koji je deklaratorno odbacio kanonsko pravo i *ius commune* utvrđujući pritom da je sve mletačko pravo samoniklo i oblikovano bez stranih utjecaja,⁶ tako je i porečki biskup, stvarajući civilna pravila za Vrsarsku grofoviju, izrijeckom u ovdašnjim statutarnim pravilima odbacio primjenu *ius commune*, ali i svaki drugi uzor u nekom izvanjskome pravnom poretku. I mletački i vrsarski zakonodavac to su činili promišljeno i vođeni oportunošću (i nisu bili jedini koji su to činili u srednjem vijeku) kako bi stvorili privid sebe kao jedinog i vrhovnog zakonodavca na određenom (vlastitom) području. Međutim uvid u relevantne izvore prava pokazuje sasvim drugačiju sliku stvarnosti jer se, unatoč svjesnom prešućivanju, iz njihova sadržaja snažno naziru utjecaji kako rimske tako i rimsko-kanonske pravne tradicije, pa čak i snažni utjecaji klasičnoga latiniteta (u izričajima, tehničkom nazivlju i dr.) neovisno o tom na kojemu su jeziku sastavljena pravila u tim srednjovjekovnim izvorima. U relevantnoj se literaturi načelno smatra da se u općinama na jadranskoj obali rimsko pravo miješalo s mletačkim pravom, pravnim običajima i uređenjem koje je proistjecalo iz izrazito široko postavljenih diskrecijskih ovlasti općin-

⁵ *Uredbe i naredbe za održavanje u Kaštelu Vrsar i njegovu kotaru*, Milotić, I. (ur.), Vrsar, 2017, str. 7-14, 51-60, 65-76.

⁶ Time su Mlečani stvarali privid da čitavo njihovo pravo proizlazi iz *arbitrium* svojstvenog njihovim državnim ili općinskim magistraturama. Povolo, C., „Liturgies of Violence: Social Control and Power Relationships in the Republic of Venice between 16th and 18th Centuries“, *A Companion to Venetian History, 1400-1797*, Dursteler, E. R. (ur.), Leiden, 2013, str. 518, 534; Knapton, M., „The Terraferma State“, *A Companion to Venetian History, 1400-1797*, Dursteler, E. R. (ur.), Leiden, 2013, str. 98; Hespanha, A. E., *Introduzione alla storia del diritto europeo*, Bolonja, 2003, str. 67-85.

skih službenika (*arbitrium*)⁷ te da se u kasnijim vremenima u tim općinama pojavljuje *ius commune*, koje objedinjava sasvim različite pravne tradicije, poput rimske, kanonske, običajne i partikularno mjesne.⁸ M. Knapton primjerice navodi da su se statuti općina i gradova na *terrafermi* temeljili na pravnoj tradiciji rimskoga (javnog) prava.⁹ Neovisno o deklaracijama vlastodržaca u njihovim pravnim pravilima takvo miješanje pravnih utjecaja i kultura faktički se događalo i u Vrsarskoj grofoviji te je predstavljalo pravnu stvarnost, kao i u svim mletačkim općinama.

Budući da su specifičan predmet ovoga rada *crimina* protiv spolnog morala u zbirci vrsarskih statutarnih pravila, početno treba naglasiti da su u njihovu nazivlju, pravnom uređenju, ali i u pravnom izričaju *prima facie* zamjetni snažni utjecaji rimskoga javnog (posebice kaznenog) prava. Premda je koncept tih *crimina* porečki biskup zasigurno preuzeo iz nekog izvora univerzalnoga srednjovjekovnog kanonskog prava, čini se da su i u tome izvoru ta *crimina* bila oblikovana i izražena po uzoru na rimsko pravo, uz određene kanonske dorade, prilagodbe i nadopune.¹⁰ Takve okolnosti bitno uvjetuju i pristup autora istraživanju i obradi tih *crimina*: naime najprije će se u ovom radu obraditi ta *crimina* u statutarnim pravilima Vrsarske grofovije, a zatim će se u njegovu nastavku razložiti analogije i podudarnosti između njihova kanonskog uređenja (i izričaja) te onoga kakvo je bilo poznato u rimskom pravu. Kao konačni rezultat navedene analize autori će procijeniti u kojoj mjeri uređenje *crimina* protiv spolnog morala u srednjovjekovnoj Vrsarskoj grofoviji odražava uređenje usporedivih kaznenih djela rimskog prava, a u kojoj su mjeri na univerzalnoj i partikularnoj razini izvršene kanonske prilagodbe koje ga čine sasvim specifičnim.

2. PRAVNI IZVOR

Pravni izvor relevantan za proučavanje kaznenih djela protiv spolnog morala u Vrsarskoj grofoviji čini zbirka njezinih statutarnih pravila naslovljena *Statuti et ordini da osservarsi nel Castello d'Orsera e Contado ordinati dall'Illustrissimo e Reverendissimo Vescovo di Parenzo Conte e Signor di detto Luoco Monsignor Leonardo Tritonio L'anno MDCVIII (1609)*.¹¹ Zbirka nije očuvana

⁷ Povoło, *ibid.*, 534.

⁸ Hespanha, *op. cit.* u bilj. 6, str. 67-85.

⁹ Knapton, *op. cit.* u bilj. 6, str. 98.

¹⁰ Zbog čega se u srednjemu vijeku ona sasvim opravdano mogu okvalificirati kao rimsko-kanonska *crimina*.

¹¹ U katalogu statuta dalmatinskih i istarskih općina I. Strohal u poglavlju pod naslovom „Statuti istarskih gradova i gradova Trsta, Tržića, Gradiške i Gorice“, među ostalim, pod bro-

u izvorniku, nego na 180 stranica u rukopisnom prijepisu nastalom 1768. godine, u kojemu je objedinjeno cjelokupno kodificirano pravo Vrsarske grofovije koje je ondje bilo na snazi sve do njezina ukidanja 1778. godine.¹² Budući da je izdavatelj i naručitelj prijepisa svih *statuta* bio porečki biskup, razumljivo je da se navedeni prijepis čuva u Dijecezanskom arhivu u Poreču. Pritom treba naglasiti da vrsarska pravna zbirka i predmletački *Motovunski statut*¹³ predstavljaju jedine poznate statutarne izvore s područja istočne obale Jadrana koje je u cijelosti izdao nositelj duhovne vlasti djelujući i kao civilni vlastodržac u određenoj srednjovjekovnoj općini: u Vrsarskoj grofoviji to je bio porečki biskup, a u Motovunu akvilejski patrijarh.¹⁴ Zbog toga su oba pravna izvora duboko nadahnuta crkvenom mišlju, a njihov sadržaj – za razliku od ostalih općinskih statuta – u bitnome kanonski uvjetovan. Premda je u oba slučaja riječ o civilnim pravnim izvorima, tj. temeljnim aktima u pojedinačnoj općini, u njima su sadržana brojna izvorna srednjovjekovna kanonska pravila, koja su naknadno transponirana u civilni pravni poredak općine kojoj je na čelu bio crkveni velikodostojnik.

Vrsarska statutarna pravila nisu bila donesena kao dio zbirke, nego kao pojedinačna *statuta* kojima se normativno reagiralo na određenu pravnu anomaliju za koju mjesno običajno pravno nije pružalo odgovarajuće rješenje. Poput cjelokupnog kanonskog prava do 1917. godine¹⁵ i vrsarska su *statuta* nastajala kazuistički, ali jednom kada bi bila donesena *in casu concreto*, nastavila su vrijediti kao apstraktna pravna pravila, primjenjiva na sve analogne slučajeve. To je biskupu omogućavalo da iz *Corpus iuris canonici* prešutno preuzima

jem XLI navodi da je Vrsar imao statutarnu zbirku koja datira u 1609. godinu: *Rukopis se vrsarskoga statuta nalazi u vrsarskoga općinskog poglavarstva, a drugi rukopis u obitelji markiza de Polesini. Ova dva rukopisa spominje Valentinelli u „Saggio di bibliografia istriana” pod br. 2042.* Strohal, I., *Statuti primorskih gradova i općina – bibliografski osvrt*, Zagreb, 1911, str. 112. D. Klen tu statutarnu zbirku ubraja među zagubljene ili izgubljene. Klen, D., „Statut Grožnjana“, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci*, vol. 8-9, 1963-1964, str. 207.

¹² Za transkripciju, prijevod i komentar, v. *Uredbe, op. cit.* u bilj. 5.

¹³ Za Motovun primjerice u prva 82 kapitula njegova statuta sadržana su apstraktna pravila koja je donio akvilejski patrijarh. Vidi: Milotić, I., *Motovunski statut i Odluke općinskog vijeća Motovuna: prijevod, komentar i studije*, Motovun, 2016, str. 77-89 (predložak), 229-258 (prijevod).

¹⁴ V. Milotić, I., „Motovunski statut i akvilejski patrijarh“, *Grčko-rimsko i kanonsko pravo. Temelji pravne kulture Zapada*, Milotić, I. (ur.), Pazin, 2020, str. 113-147.

¹⁵ Godine 1917. donesen je (prvi) *Zakonik kanonskog prava (Codex iuris canonici)*, koji se smatra prvom kodifikacijom kanonskoga prava. Vidi: Šalković, J., „Stota obljetnica od stupanja na snagu prvoga zakonika kanonskog prava“, *Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti. Zbornik radova s Petoga motovunskog kolokvija održanog 17. studenog 2018. godine u Motovunu*, Milotić, I., Vukas, B. (ur.), Pazin – Motovun, 2019, 173-193; *Kodeks kanonskog prava s izvorima 1917. Uređen po odredbi sv. oca pape Pija X., proglašen po nalogu pape Benedikta XV.*, Herman F. (prev.), Berljak, M. (prir.), Zagreb, 2007.

normativna rješenja i da ih kao civilna pravna pravila uzakonjuje u Vrsarskoj grofoviji te predstavlja kao vlastita, tj. kao samosvojno grofovijsko pravo. U opisanom razvoju događaja za dataciju vrsarskih statutarnih pravila općenito, pa i onih koja se odnose na *crimina* koja su predmetom ovog istraživanja, nije važan trenutak kada su sabrana u cjelinu i tipografski izdana kao dio zbirke, nego otkada su izražena u općem kanonskom pravu i preuzeta u partikularne okvire Vrsarske grofovije. Premda dostupni diplomatički izvor potječe iz prijepisa nastalog u drugoj polovici XVIII. stoljeća, njegov je sadržaj duboko srednjovjekovni. Prema jedinstvenom shvaćanju historiografa koji su obrađivali Vrsarsku grofoviju, njezine općinske institucije i gospodarska paradigma oblikovani su po uzoru na raniju (franačku) fazu feudalizma (posebno s obzirom na sustav strogog kolonata),¹⁶ što se zasigurno dijelom odražava i na pravne izvore. Stoga promatrani tekst ne treba datirati s obzirom na formalnu dataciju nastanka zbirke, već ponajvećma s obzirom na njezin stvarni pravni sadržaj, koji je, zbog specifičnosti uređenja, smješta u ranu i razvijenu fazu srednjega vijeka.

Naslov zbirke iz 1768. godine nalazi se na listu br. 53 i glasi: „Proemio delli Statuti d’Orsara“, i on – kako je prethodno razloženo – naznačuje da ovdje nije riječ o statutu, već o zbirci pojedinačnih uređaba (u izvorniku *statuti*) koje je za Vrsarsku grofoviju sukcesivno izdavao porečki biskup.¹⁷ Na njezinu kraju (na listovima br. 178 i 179) pridodan je akt u kojemu se navodi podatak da je 24. kolovoza 1768. godine izrađen njezin prijepis, što je učinio Paulo Chiurco, biskupijski kancelar.

Zbirka koja se analizira u svojem je normativnom sadržaju dvodijelna. Između uvoda (*Proemio*) i zaključnih odredaba (*Conclusione delli Statuti d’Orsara*), koji dijelovi nemaju normativan, već deskriptivan sadržaj, nalaze se dvije velike normativne cjeline: prva naslovljena građanski dio (*Parte civile*) i druga – kazneni dio (*Parte criminale*).

¹⁶ Marušić, B., *Istra u ranom srednjem vijeku*, Pula, 1960, str. 9ff; Križman, M., „Isprava pape Aleksandra III. iz 1178.: paleografski i filološki pristup“, *Libri žminjski*, sv. 1, Krajcar, S. (ur.), str. 27; Babudri, F., „Un diploma di Carlo V“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. 27, 1911, str. 87-88; Zjačić, M., „Posjedovni odnosi porečke crkve od VI. do XVI. stoljeća“, *Jadranski zbornik*, br. 8, 1973, str. 34. Vidi i arhivski fond: Državni arhiv u Trstu (Archivio di Stato, Trieste), *Ursariae monumenta*, br. 1126, tom. I. in quo continetur regum, imperat., summor. Pont. diplomata, portus, salinarum, aquarum, scopulorum aliorumque redditum, dominorum advocatorum Com. Ven. litteras, etc. (Ors.), Anni 983-1744.

¹⁷ U izvorima vrsarskoga prava bilježi se i *statuto* i *statuti*. Također, u latinskome jeziku može se rabiti *statutum* kao jednina i *statuta* kao množina. Glede toga upućuje se na: Belostenec, I., *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aearium ...*, Zagreb, 1740, *statutum* (str. 1143); Marević, J., *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, vol. 2, Velika Gorica – Zagreb, 2000, *statutum* (str. 3020).

Kazneni dio zbirke čini katalog različitih kaznenih djela (*crimina*), od kojih je svaki *crimen* cjelovito uređen u zasebnom odjeljku (*rubrica*). Svaki odjeljak ima vlastiti naslov, koji pregnantnim i preciznim izričajem donosi naziv ili kratki opis kaznenog djela (ako ono nema tehnički naziv). Kaznena djela i pripadajući im odjeljci zasigurno su jedan iza drugoga razvrstani redom čiji *ratio* ne odražava mjesne prilike ili učestalost tih *crimina* u partikularnoj i zanemarivoj kaznenopravnoj praksi minijature Vrsarske grofovije, nego opća (univerzalna) shvaćanja u Crkvi, odnosno tadašnjem kaznenom kanonskom pravu glede težine inkriminiranih ponašanja. Poredak je koncipiran od najteže inkriminiranih ponašanja prema blažima.

Napokon, iz navedenoga proizlazi da vrsarska zbirka sadrži samo posebni dio kaznenog prava Vrsarske grofovije, dok opći dio izostaje, osim nekoliko relevantnih odredaba smještenih u zaključnom dijelu zbirke. To se *a priori* može tumačiti samo u smislu da su se kao pravila općeg dijela kaznenog prava primjenjivala kaznenopravna načela, koncepti i instituti koji su bili univerzalno važeći u tadašnjoj kanonskoj i rimsko-kanonskoj kaznenopravnoj tradiciji. Sukladno tome u zaključnim je odredbama (*Conclusionone delli Statuti d'Orsara*) utvrđen način primjene prava u slučaju pravnih praznina: *Ondje gdje statut ništa ne uređuje i ne postoji pravni običaj u takvome se slučaju treba obdržavati ono što je uređeno općim zakonima*.¹⁸ Naime bila bi riječ o pravnoj situaciji za koju vrsarsko pravo ne predviđa normativno rješenje, bilo da ne postoji vrsarsko pravno pravilo pod koje bi se konkretna situacija mogla supsumirati bilo da je postojeće pravilo suviše općenito. Primjena *ius commune* i različitih drugih pravnih supstrata u Vrsarskoj grofoviji dolazi dakle u obzir samo za potrebe popunjavanja takvih praznina. To znači da se *ius commune* u Vrsarskoj grofoviji primjenjuje podredno (supsidijarno), a da je s obzirom na pravnu snagu, prema naznačenoj hijerarhiji pravnih izvora, iza uredaba i naredaba porečkoga biskupa te, dakako, iza mjesnoga (mada zbog nekodificiranosti neočuvanog) pravnog običaja kao najprisutnijeg pravnog izvora u srednjovjekovnim općinama. Premda je tom konkretnom odredbom proklamirano da su u Vrsarskoj grofoviji *opći zakoni* pravni izvori najniže (treće) razine, ona se zasigurno ne može odnositi na *opće zakonsko pravo Crkve*. Naime *opće zakonsko pravo Crkve* jest pravo koje sadržajem i opsegom vrijedi neposredno za čitavu Crkvu, a da se to posebnim aktom izrijekom ne uređuje ili ne proklamira.¹⁹

¹⁸ U izvorniku: *E dove non disporrà il statuto, e mancarà la consuetudine, in tal caso si dovrà osservare quanto vienne disposto delle Leggi Commune*. Rubrica 67/2. : *Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, str. 491 (prijevod), 574 (prijevod).

¹⁹ Gross, K., *Udžbenik crkvenoga prava Katoličke Crkve*, Zagreb, 1930, str. 18-22. Ono je hijerarhijski i s obzirom na svoju pravnu snagu nadređeno aktima partikularne naravi koje izdaje porečki biskup. Prema tome izričaj *opći zakoni* odnosi se na *ius commune*. Na valjanost toga shvaćanja upućuje i činjenica da se ta konkretna odredba odnosi na *opće zakone* kao civilne propise, a ne one koji proizlaze iz *ius divinum*.

Jezik prijepisa iz 1768. godine jest istromletački, što zasigurno odražava činjenicu da je i biskup svaki pojedini zbirkom obuhvaćeni *statutum* izvorno izdao na tom jeziku. To podrazumijeva da se u Vrsarskoj grofoviji kao uporabni jezik koristio istromletački, što se historiografski može jednostavno dokazati. Međutim sintaksa vrsarskih *statuta* nije istromletačka, nego evidentno latinska, što nagovješćuje da porečki biskup nije bio prvotni tvorac toga uređenja i konkretnih odredaba, nego da je kao predložak i uzor uzimao pravni tekst na latinskom, koji bi zatim prevodio na istromletački i tek mu ga u manjoj mjeri izričajno prilagođavao. Na takve okolnosti upućuje i izrazita normativnost te nomotehnička dotjeranost pravnih izričaja zastupljenih u odjeljcima promatrane zbirke. To je posebno dobro primjetljivo na primjeru *crimina*, koja su izražena precizno, normativno, kratko i gotovo bez deskriptivnosti, što uopće nije bilo svojstveno srednjovjekovnom pravnom jeziku, a posebno ne onome u omalenim partikularnim (općinskim) pravnim porecima poput ovoga vrsarskoga. Glede jezika vrsarske zbirke može se poći i korak dalje, jer čak ni srednjovjekovni latinski pravni jezik rimsko-kanonske tradicije, koji je sigurno biskupu poslužio kao uzor, nije poznao razinu nomotehničke dotjeranosti kakva je zastupljena u vrsarskoj zbirci. Jezik rimsko-kanonskoga srednjovjekovnoga prava i sâm je (pre)često pribjegavao deskriptivnosti i na nju se umnogome oslanjao, posebno kod onih pravnih figura koje nisu bile poznate u ranijoj (rimskoj) pravnoj tradiciji ili nisu pripadale općemu pravu (*ius commune*). Posredstvom vrsarskoga statutarnog predloška dolazi se do zaključka da njegove odredbe odražavaju jezičnu osnovu koja ponire u klasični latinitet, tj. u eleganciju i preciznost onovremenog pravnog izričaja.²⁰ Stoga i jezični argument opravdava metodološku odrednicu ovoga rada da se u vrsarskim statutarnim pravilima o *crimina* protiv spolnoga morala traži njihov i institucijski i pravno-izričajni uzor ponajvećma u klasičnom rimskom pravu i onovremenom latinitetu.

Sve rečeno dodatno potvrđuju tehnički pojmovi (*terminus technicus*) i izričaji u vrsarskoj pravnoj zbirci koji pripadaju javnom pravu. Tipični pravno-tehnički izričaji i sintagme te pojmovi u toj zbirci ponekada nisu navedeni u istromletačkoj jezičnoj prilagodbi, nego neposredno na latinskome, primjerice: *ius commune*, *restitutio in integrum*, *ad arbitrio*, *arbitrium*, *ad inquirendum*, *captura*, *causa cognita*, *crimen laesae Maiestatis*, *de verba ad verbum*, *ex officio*, *in solidum*, *in scriptis*, *ipso facto*, *reffectis expensis contumacialibus*, *pro*

²⁰ Ta jezična, ali i pravna pojava dobro je dokumentirana tijekom srednjeg i novoga vijeka u diplomaciji pravne provenijencije i drugdje na sjevernojadranskom prostoru. Kao recentno objavljen primjer koji jezično pokazuje jednak *modus operandi* kao i u ovom vrsarskom izvoru navodi se: Milotić, I., „Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica (1646.)“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 40, br. 3, 2019, str. 989.

tempore, rem iudicatum i dr.²¹ Sukladno tome u znatnoj se mjeri latinski uzor direktno ili indirektno iščitava i u nazivima te određenim izričajima glede *crimina* protiv spolnog morala (*adulterio, stupro, defloratio, incesto, nefando, concubinarij* i dr.), što je također važno za analizu sadržanu u nastavku teksta.

3. ODREDBA O RODNOJ NEUTRALNOSTI KAZNENOPRAVNIH IZRIČAJA

Polazište za razumijevanje svih propisanih kaznenih djela u vrsarskoj pravnoj zbirci te pristupa vrsarskog zakonodavca s obzirom na spol počinitelja ili žrtve izriječkom je proklamirano u zaključnim odredbama (*Conclusione delli Statuti d'Orsara*). Odmah na njihovu početku, u odjeljku 67., kao načelno i opće shvaćanje za vrsarske statutarne odredbe utvrđuje se sljedeće: *Između ostaloga izjavljujemo da u svakoj kaznenoj uredbi pod muškim spolom imamo namjeru obuhvatiti i ženski ...*²² Izričaj je iznimno precizan nomotehnički standard za izražavanje rodne neutralnosti pojmova, ali s izričitom naznakom da se to primjenjuje samo u kaznenim uredbama. Time se proklamira činjenica da, premda su, jezično gledajući, pojedine riječi i pojmovni sklopovi u kaznenim uredbama vrsarske pravne zbirke pripadni jednome rodu, takva jezična rodna određenost nije od važnosti, nego se ti pojmovi jednako primjenjuju na muškarce i žene.²³

Takav izričaj umnogome prelazi okvire nomotehnike. Zasiurno nije slučajnost da se on kao opći – sadržan u samo jednoj klauzuli završnih odredbi – pojavljuje upravo u pravnoj zbirci koju je izdao nositelj mjerodavne crkvene vlasti. Naime jedino se svojstvom crkvenoga zakonodavca može objasniti pojavljivanje klauzule o rodnoj neutralnosti tako rano, tj. u pravnim pravilima koja su svojim sadržajem i naravi duboko srednjovjekovna. Dodatno je zanimljivo da se takva klauzula pojavljuje u teritorijalno-političkoj tvorevini koja je baštinila pravno, gospodarsko i društveno uređenje iz ranije (franačke) faze feudalizma. U to doba, općenito gledajući, među muškarcima i ženama postojalo je izraženo razlikovanje (svojevrсна pravna stratifikacija) s obzirom na obujam i doseg pravne sposobnosti, prilikom čega su žene u odnosu na muš-

²¹ V. također Jelinčić, J., „STATUTO DEL CASTELLO DI ORSERA con cenno particolare alle caratteristiche linguistiche“, *Atti Centro di Ricerche Storiche*, Rovigno, vol. 44, 2014, str. 425.

²² U izvorniku: *Dichiarando in oltre, che in qualsivoglia statuto penale sotto genere maschino, intendiamo di comprendere ancora il femminile ...* Vidi: *Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, str. 491 (prijepis), 574 (prijevod).

²³ O tome nomotehničkom dosegu iscrpno v. Milotić, I., Peranić, D., *Nomotehnika: izrada općih akata (zakona, uredba, pravilnika, statuta, poslovnika, odluka, napatuka, naredaba i dr.) s praktičnim primjerima*, Zagreb, 2015, str. 294-295.

karce – kako je općepoznato – uvijek imale ograničenu pravnu sposobnost. U drugim usporedivim statutarnim zbirkama, koje su većinom kasnosrednjovjekovne ili novovojekovne datacije, takav se opći izričaj o rodnoj neutralnosti ne susreće, nego se tek u pojedinačnom pravilu izrijekom navodi da se odnosi na bilo kojeg muškarca ili ženu, ili da se neku fizičku osobu za potrebe primjene konkretnog pravnog pravila može kvalificirati izričajem *bilo koji muškarac ili žena*, a sporadično i izričajem *tkogod*.²⁴

Osim toga znakovito je da se rodna neutralnost u vrsarskoj pravnoj zbirci izrijekom ograničava na kaznene pravne stvari, ne i na građanske. Tako izražavajući rodnu neutralnost u kaznenim uredbama, crkveni se zakonodavac vjerojatno povodio kršćanskim naučavanjem o jednakom dostojanstvu muškarca i žene. Sa strogo pravnoga gledišta, a uzevši u obzir ograničenost te tvrdnje na kaznene uredbе, u Vrsarskoj se grofoviji njome zasigurno željela izraziti kaznenopravna ravnopravnost muškaraca i žena, mada ne i njihova opća statusna jednakost. Stoga rodnu neutralnost treba sagledavati kao specifičnu procesnu garanciju jednakog, objektivnog i poštenog postupanja neovisno o spolu počinitelja i žrtve.

Jednakost kaznenopravnog tretmana muškaraca i žena u Vrsarskoj grofoviji na poseban način dolazi do izražaja i od osobite je važnosti kod kaznenih djela protiv spolnoga morala. Naime glede poštivanja i zaštite spolnoga morala srednjovjekovna Crkva ne pravi razliku između muškaraca i žena,²⁵ pa klauzulu o rodnoj neutralnosti glede kaznenih djela protiv spolnog morala treba sagledavati kao odraz shvaćanja zakonodavca (*in casu concreto* porečkoga biskupa) da se tim kaznenim djelima pristupa bez predrasuda, objektivno, bez razlikovanja između muškoga i ženskoga ljudskoga dostojanstva.

4. KAZNENA DJELA PROTIV SPOLNOGA MORALA U VRSARSKOJ PRAVNOJ ZBIRCI

4.1. Mjesto i uloga kaznenih djela protiv spolnoga morala

Parte criminale vrsarske pravne zbirke čini skup od 66 odjeljaka koji sadržavaju uređenje pojedinog kaznenog djela ili razradu njegove kaznenopravne posljedice. U prvih šest odjeljaka propisana su sljedeća kaznena djela: (1) O huljenju;²⁶ (2) O udaranju Božjih slika, onih Blažene Djevice ili svetaca, i ne-

²⁴ Kao primjer navodi se takav izričaj u kapitulu br. 102 i 268 *Motovunskog statuta*. Oba navedena kapitula mletačke su provenijencije.

²⁵ Treba naglasiti da srednjovjekovna Crkva možda čak i snažnije inzistira na zaštiti žena (zbog njihove ranjivosti, ali i s njome povezanoga imperativa čednosti, čistoće i sl.).

²⁶ *Della Biastema*.

dostojnim radnjama s obzirom na njih;²⁷ (3) O prethodno rečenim zločinima, huljenju, nedostojnim činima, svatko je obvezan podnijeti obavijest;²⁸ (4) O obdržavanju blagdana;²⁹ (5) O veleizdaji njegova veličanstva;³⁰ (6) O pobuni i ustanku.³¹ Prva četiri odjeljka direktan su odraz kršćanske teologije, a njihovo smještanje na prvo mjesto u toj pravnoj zbirci posebno je znakovito jer nagovješćuje da su to ne samo pravna nego još više temeljna religijska (kršćanska) pravila, odnosno univerzalne kršćanske vrijednosti, koje svatko mora poštivati (što je svakom crkvenom vlastodršcu od najveće važnosti). Na petome je mjestu tipični srednjovjekovni *crimen laesae maiestatis* usmjeren protiv biskupa kao vrhovnoga vlastodržca. Porečki biskup kao civilni vlastodržac predstavlja personifikaciju Vrsarske grofovije i njezine jurisdikcije, pa se i sam pokušaj veleizdaje biskupa smatra i veleizdajom Vrsarske grofovije. Pritom se veleizdajom smatra ponašanje koje na bilo kakav način podriva, ograničava, dovodi u pitanje ili relativizira biskupovu civilnu vlast nad tim područjem. Neposredno nakon toga, u odjeljku 6., uređeno je kažnjavanje pobune i ustanka, i to kako njihova poduzimanja i potpomaganja, tako i nesuprotstavljanja pobunjenicima i ustanicima.³²

Crimina protiv spolnoga morala u strukturi vrsarske pravne zbirke nalaze se u odjeljcima od br. 7. do br. 14. Visoko mjesto u poretku kaznenih djela nedvojbeno upućuje na njihovu važnost u Vrsarskoj grofoviji. Baš poput *crimina* iz prva četiri odjeljka i ona su istovremeno pravni instituti, ali i specifični odraz moralno-teoloških prioriteta koje je pred svoje podanike postavljao porečki biskup kao vlastodržac.

O njihovoj važnosti i ulozi dodatno svjedoči podatak da se, pomalo iznenađujuće, nalaze uređene odmah nakon *crimen laesae maiestatis* i s njime povezane pobune te ustanka kao fizičke realizacije podriivanja vlastodržca. *Crimen laesae maiestatis*, koji se u svakoj teritorijalno-političkoj cjelini srednjega i novog vijeka smatrao najtežim oblikom inkriminirajućeg ponašanja, bio je protegnut na različita kažnjiva djela protiv vlastodržca i pravnoga poretka.³³ Taj *crimen* međutim bivao je protegnut i na vjersku neposlušnost, a u literaturi se navode ponašanja koja bi poprimila takvu kvalifikaciju kada bi netko prkosio

²⁷ *Della percussione dell'Imagini di Dio, o della B(eata) V(ergine), o de Santi, et attioni indicienti verso di quelle.*

²⁸ *Che nelli delitti sudetti, biastema, attioni in decenti ciascuno sia tenuto denunciare.*

²⁹ *Dell'Osservanza delle feste.*

³⁰ *Della lesa Maestà.*

³¹ *Della seditione, e tumulto.*

³² O značenju pobune (lat. *seditio*) najbolje svjedoči navod iz Du Cangeova rječnika: *SE-DITIO. Conspiratio in mortem, aut damnum alicujus.* Du Cange, C. et al., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort, 1883–1887, t. 7, col. 397b.

³³ Lantschner, P., *The Logic of Political Conflict in Medieval Cities: Italy and the Southern Low Countries, 1370-1440*, Oxford, 2015, str. 25-27.

rimskom prvosvećeniku.³⁴ Povrh njegova tradicionalnoga značenja, u Crkvi se od pape Inocenta III. (1198.–1216.) pod *crimen laesae maiestatis* podvodi i krivovjerstvo.³⁵ Jednaka *ratio* mogla se analogno primijeniti i na situaciju kada bi se netko u bilo čemu protivio biskupu kao civilnom vlastodršcu u Vrsarskoj grofoviji. To bi potencijalno otvaralo širok spektar kažnjivih ponašanja, posebno protiv kršćanskoga morala, koja bi mogla steći težu kvalifikaciju (protudržavnog i protuvladarskog djelovanja). Inkrimirajuće ponašanje koje bi se moglo podvesti pod prva četiri navedena odjeljka iz vrsarske pravne zbirke, ali i pod odjeljke koji sadrže uređenje kaznenih djela protiv spolnoga morala, mogla su se širokim (i nepovoljnim) tumačenjem u Vrsarskoj grofoviji podvesti pod *crimen laesae maiestatis*. Stoga se opravdanim postavlja pitanje treba li u takvim shvaćanjima tražiti razloge zbog kojih su *crimina* protiv spolnog morala u vrsarskoj pravnoj zbirci smještena neposredno iza *crimen laesae maiestatis* te pobune i ustanka.³⁶

Nakon uređenja *crimina* protiv spolne slobode slijede ona glede kaznenih djela protiv života i tijela te časti i ugleda (od odjeljka br. 15 do odjeljka br. 20).³⁷ Takva struktura vrsarske pravne zbirke duboko je znakovita i nagoviješta shvaćanje vrsarskog (i kao kanonskog) zakonodavca da su kaznena djela protiv spolnog morala teža i za društvo opasnija od inkriminiranih ponašanja kojima se drugome oduzima život, nanose ozljede ili umanjuje čast.

4.2. Preljub (*adulterio*)

Preljub³⁸ se u 7. odjeljku vrsarske pravne zbirke određuje kao iznimno teška povreda ženidbene vjernosti, a sastoji se u tome da muškarac nasilu obljubi udanu ženu.³⁹ Takvo je uređenje *sui generis* i u bitnome odstupa od načelnog

³⁴ *Ibid.*, str. 95-96.

³⁵ Ullmann, W., *Medieval Papalism. The political Theories of the medieval Canonists*, London, 2013, str. 183.

³⁶ Za *crimen laesae maiestatis* te ustanak i pobunu u Vrsarskoj grofoviji bila je predviđena kazna vješanja, koja se primjenjivala krajnje iznimno i samo za najteže oblike kaznenih djela.

³⁷ Br. 15 – O ubojstvu (*Dell'homicidio*); 16 – O slučajnim ozljedama nastalima u svađi (*Delle ferite occorse in rissa accidentali*), 17 – O oružanim sukobima bez posljedice (*Delli affronti con Arme senza effetto*); 18 – O povredama nastalima činjenjem (*Delle ingiurie de fatti*); 19 – O povredama učinjenima riječju (*Delle ingiurie verbali*); 20 – O otrovu (*Del Veleno*).

³⁸ U latinskome nazivlju srednjega vijeka lat. *adulterium* se poima i kao *stuprum* te kao *quaevis fornicatio*. Du Cange *et al.*, *op. cit.* u bilj. 31, t. 1, col. 100 c.

³⁹ U izvorniku: *E tanto grave l'ingiuria, che dall'Adulterio riceve la natura humana, e la fede maritale, che perciò statuemo chiunque ardirà violare il matrimonio d'alcuno forzatamente usando con Donna maritata ... Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, str. 472 (prijepis), 540 (prijevod).

uređenja preljuba kako u rimskom pravu⁴⁰ tako i u rimsko-kanonskom pravu, gdje preljub mogu počiniti oženjeni muškarac i žena, a to kazneno djelo nije povezano s muškarčevom prisilom. Treba naglasiti da spomenuti vrsarski odjeljak vjerojatno odražava mjesne prilike ili kakvu individualnu pojavu u lokalnim okvirima, koja se onda sankcionirala od strane biskupa kazuističkim propisivanjem tako specifičnog (i gledajući šire okvire – neuobičajenog) uređenja.

Uređenje inkriminirajućeg ponašanja koje je bliže rimskom i rimsko-kanonskom *adulterium* vrsarski zakonodavac donosi u sljedećemu paragrafu tog odjeljka. U patrističkim razmatranjima preljuba primjerice išlo se sasvim drugačijom logikom od vrsarskoga zakonodavca, tj. polazilo se od ženine poročnosti: činjenica da je neka žena bludnica i čini preljub (*adulterium*) podrazumijeva da svjesno vrijeđa svoje i suprugovo dostojanstvo podajući se različitim muškarcima.⁴¹

*U srednjovjekovnome razdoblju, u skladu s učenjem sv. Augustina, Tome Akvinskog i kanonskim pravom, preljub se smatrao jednim od četiri grijeha protuprirodnog seksualnog odnosa (peccata luxuria), koji je podrazumijevao kršenje zavjeta danog pred Bogom, što je nužno vodilo u duhovnu smrt.*⁴² To opravdava svrstavanje preljuba u vrsarskoj pravnoj zbirci na prvo mjesto među kaznenim djelima protiv spolnoga morala. Tridentski je sabor, dosljedno učenju o sakramentalnosti ženidbenoga veza u Crkvi,⁴³ isključio mogućnost da preljub bude razlog za razrješenje ženidbe. Preljub nužno slijedi nakon davanja ženidbene privole (*consensus*) i sklapanja ženidbe (*conubium*), koja je prema kanonskom učenju nerazrješiva, a sve okolnosti i činjenice koje nastupe nakon čina ženidbe, pa tako i preljub, ne utječu na njezinu valjanost ili sakramentalnost. U Katoličkoj Crkvi preljub je stoga iznimno težak grijeh, ali daje samo

⁴⁰ V. Jaramaz Reskušić, I., „*Lex Iulia de adulteriis coercendis*: pojam, optužba i represija preljuba“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2005, vol. 55, br. 3-4, str. 663-716; ista, „*Crimen adulterii* – postklasične inovacije“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2006, vol. 56, br. 4, str. 1011-1056; recentno, v. u nastavku, odnosno u sljedećem broju ovog časopisa.

⁴¹ Brundage, J. A., *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago, 2009, str. 105-107; za kanonskopravno shvaćanje od Gracijana nadalje, v. str. 308ff.

⁴² Pastović, D., „Dvostruki grijeh: kažnjavanje čedomorstva na hrvatskom području do kodifikacije kaznenog materijalnog prava 1852. godine“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb)*, vol. 23, br. 1, 2016, str. 126, prema: Smith, L. J., *The Ten Commandments: Interpreting the Bible in the Medieval World*, Leiden, 2014, str. 45; Aquinas, T., *Truth*, Volume II, Questions X-XX, prijevod: McGlynn, J. V., Indianapolis – Cambridge, 1994, str. 291-292.

⁴³ Milotić, I., „Zaruke u kanonskoj i civilnoj tradiciji Zapada“, *Grčko-rimsko i kanonsko pravo. Temelji pravne kulture Zapada*, Milotić, I. (ur.), Pazin, 2020, str. 166-167; Erent-Sunko, Z., Obadić, I., „Harmonizacija i unifikacija obiteljskog prava u Europi. Pravno-povijesne pretpostavke i (ne)mogućnosti“, *Grčko-rimsko i kanonsko pravo. Temelji pravne kulture Zapada*, Milotić, I. (ur.), Pazin, 2020, str. 187-191.

pravo traženja trajne rastave u nekim situacijama, ali ne i poništenja ženidbenoga veza.⁴⁴

Nasilno obljublivanje tuđe supruge u Vrsarskoj grofoviji nije tvorilo kazneno djelo silovanja (*stupro*) jer – kako je vidljivo iz uredbe 8. odjeljka – silovanje je podrazumijevalo obljublivanje i obeščaćivanje samo one žene koja je djevica ili udovica, neovisno o tome je li ono učinjeno uz njezin pristanak ili jednostrano. I to pravilo vjerojatno odražava mjesna vrsarska pravna shvaćanja proizašla iz kakva konkretnog kazusa, a ne shvaćanja na razini univerzalne Crkve.

Kao posebna inačica preljuba u Vrsarskoj se grofoviji uređuje, više kao iznimka nego pravilo, sporazumni preljub, tj. takav koji je nastupio bez muškarčeve prisile, kao rezultat dogovora muškarca i žene. Takav je preljub na razini univerzalne Crkve i rimsko-kanonskoga prava osnovno kazneno djelo koje se uvijek kažnjavalo najstrože među kaznenim djelima protiv spolnoga morala. Premda je njegovo kaznenopravno poimanje bliže rimskim uzorima (*adulterium*), smještanje na posljednje mjesto rubrike o preljubu upućuje na njegovu iznimnu pojavnost u Vrsarskoj grofoviji.

Kazneni postupak povodom preljuba nije se pokretao *ex officio* – mada bi se to moglo očekivati zbog crkvene naravi Vrsarske grofovije i s obzirom na patrističko učenje o težini toga djela, nego isključivo na prijedlog zainteresirane osobe.⁴⁵ Ovlašteni predlagatelji bili su suprug i otac, braća i stričevi jednog ili drugog sudionika djela,⁴⁶ u čemu se odražava obiteljski kolektivizam svojstven feudalizmu, odnosno činjenica da nije bila povrijeđena samo ženina nego i obiteljska čast.

Nasilno obljublivanje tuđe supruge kažnjavalo se smrću i oduzimanjem imovine, dok su se svi ostali oblici preljuba kažnjavali samo imovinski. Sporazumni preljub za ženu je značio gubitak miraza u slučaju da bude osuđena, dok je za muškarca preljubnika to značilo kažnjavanje novčanom kaznom. Kao što je vidljivo, postojanje ženidbe (*conubium*) ili braka (*matrimonium*) koji bi iz nje uslijedio uopće se ne spominje, što je samorazumljivo s obzirom na crkvena shvaćanja prema kojima je brak (*matrimonium*) razmjerno nevažan. S obzirom na izloženo proizlazi da su se udane žene u Vrsarskoj grofoviji smatrale osobito časnim, pa su se i povrede njihove ženidbene časti strogo kažnjavale, strože i od obeščaćenja djevice, jer neudane djevojke nisu uživale takav ugled i časnost kao udane žene. Povoljniji kaznenopravni položaj udane

⁴⁴ Škalabrin, N., *Ženidba*, pravno-pastoralni priručnik, Đakovo, 1995, str. 315.

⁴⁵ Glede preljuba povodom kojega je propisano pokretanje kaznenog postupka *ex officio* v. uredbu 14. odjeljka; detaljnije *infra*.

⁴⁶ U izvorniku: *Dichiarimo però che l'accusare nel debito dell'adulterio contro la Donna sia lecito solo al marito di lei, et al padre, fratelli, e Zii dell'uno, ò dell'altro d'esse. Uredbe, op. cit. u bilj. 5, str. 472 (prijepis), 540 (prijevod).*

žene u Vrsarskoj se grofoviji ogledao i u činjenici da bi se ona u slučaju optužbe za preljub mogla braniti na dva načina: ili tako što bi osporavala svoje preljubništvo ili tako što ga ne bi osporavala, ali bi tvrdila (i dokazala) da je njezin suprug počinio preljub prije nje, pri čemu je zakonodavac izrijekom propisao: *Međutim dokaže li supruga da je njezin suprug počinio preljub prije nego ona sama, određujemo da optužba protiv nje bude ništava.*⁴⁷

Osim dovršenog djela u Vrsarskoj grofoviji inkriminiran je i pokušaj: *I samo za pokušaj drugih nemoralnih radnji, poput poljupca ili sličnih, počinitelj se kažnjava kaznom koju proizvoljno odredimo.*⁴⁸ Na mnogim se mjestima razabire da vrsarsko pravo *in criminalibus* poznaje različite stadije počinjenja kaznenog djela – pokušaj i dovršeno djelo, pa sukladno tome dovršen zločin kažnjava strože od pokušaja.

Kažnjavanje za pokušaj, za razliku od dovršenog djela, nije bilo normativno razrađeno, nego je porečki biskup imao pravo vlastitom prosudbom (*arbitrium*), tj. potpuno diskrecijski, odrediti vrstu i visinu kazne. U potonjemu se uređenju ogledaju snažni utjecaji mletačkoga prava, u kojemu se kažnjavanje (i u pogledu vrste i visine kazne) provodilo prosudbom magistrata temeljem njihova najširega *arbitrium* (diskrecije), a ne na temelju unaprijed definiranoga kaznenopravnog okvira.⁴⁹

4.3. Silovanje (*stupro*)

Silovanje se u Vrsarskoj grofoviji – uređeno u 8. odjeljku *Parte criminale* njezine pravne zbirke – smatra nepoštivanjem djevičanske časti. Naime kazneno se djelo sastoji u obeščašćivanju ili odvođenju dorasle žene⁵⁰ koja je djevica, pa čak i uz njezin pristanak dobiven zbog obećanja o sklapanju ženidbe.⁵¹ Proizlazi dakle da je pojmom *stuprum* obuhvaćeno ne samo obljublivanje

⁴⁷ U izvorniku: *Ma se la moglie provarà il marito suo esserstato prima di lei adultero, l'accusa data contro di essa, Vogliamo, che sia nulla. Uredbe i naredbe ..., v. Uredbe, ibid.*

⁴⁸ U izvorniku: *E per l'attentato solo ad altri atti impudichi come baciare, ò simili, il delinquente sia punito con pena à Noi arbitraria [ma se]. Uredbe, op. cit. u bilj. 5, str. 472 (prijepis), 540 (prijevod).*

⁴⁹ O širokim diskrecijskim ovlastima mletačkih magistratura vidi: Povoło, *op. cit.* u bilj. 6, str. 534-535; Arbel, B., „Venice's Maritime Empire in the Early Modern History“, *A Companion to Venetian History, 1400-1797*, Dursteler, E. R. (ur.), Leiden, 2013, str. 158, 160.

⁵⁰ Doraslom se smatrala žena s navršениh 12 godina života. O tome u nastavku.

⁵¹ U izvorniku: *Chi usarà così poco rispetto all'honesta virginale, il quale ad alcuna levarà l'honore, ò vero la condurà via ancorche di consenso suo, e con pretesto, e promesse di volerla poi pigliare, per moglie incorrerà in pena di cento scudi d'applicarsi alla Camara Nostra, e sarà tenuto quella pigliar per moglie, ò vero dotrala ad arbitrio Nostro secondo la conditione loro. Uredbe, op. cit. u bilj. 5, 472-473 (prijepis), 541 (prijevod).*

počinjeno nasilno, odnosno bez pristanka djevice (*stuprum violentium*), već i obljublivanje počinjeno prije ženidbe kao posljedica pristanka djevice postignutog obećanjem da će je obljuditelj oženiti, i to neovisno o činjenici je li obećanje bilo vjerodostojno, pa je uslijedila ženidba, ili je bilo lažno.⁵² *Ratio* odredbe jasna je i nadasve podudarna s općepoznatim crkvenim shvaćanjima o nedopuštenosti spolnog općenja prije ženidbe, pa čak ni između nevjeste i ženika.⁵³

Drugi i treći paragraf odjeljka br. 8 uređuju *stuprum violentium*, a iz njih se saznaje da je u jednakome režimu kao i djevica bila neudana djevojka koja više nije bila djevica, ali i udovica koju bi netko nasilu obljudio.

Posebno je zanimljiva propisana kaznenopravna sankcija koja nije strogo penalnoga karaktera. Počinitelja koji bi obljudio djevicu kažnjavalo se novčano (sa stotinu škuda), a osim toga bi oštećenicu – sukladno biskupovoj prosudbi njezina društvenog statusa – morao oženiti ili joj dati miraz. Ako bi počinitelj nasilu obljudio djevojku koja nije bila djevica ili udovicu, ili bi koju od njih nasilno odveo, propisano je sljedeće: ... *osim što joj mora dati miraz, prvoj na način kako je to uobičajeno, a glede druge osnivanje miraza bit će učinjeno prema našoj prosudbi, njemu će se izreći smrtna kazna i [plaćanje] dvije stotine škuda.*⁵⁴ Kao i kod preljuba, i u odredbama o silovanju iščitava se da je vrsta i visina kazne bila uvjetovana osobnim svojstvom (tj. statusom, staležom) žene u vrsarskoj društvenoj zajednici. Silovanje prema djevojci koja je djevica imalo je najblažu kvalifikaciju, dok je počinjenje toga djela prema starijoj djevojci koja nije bila djevica ili udovici bilo kvalificirano kao teži oblik inkriminirajućeg ponašanja. S obzirom na to jasno se iščitava da su žene imale različit kaznenopravni položaj s obzirom na dob, bračno stanje i društvenu pripadnost.

I kod silovanja se, osim dovršenog djela, kažnjavao i sam pokušaj, pa je za sve kategorije žena kao oštećenica i za sve oblike tog kaznenog djela bilo propisano da se počinitelja kazni *trima udarcima konopom*,⁵⁵ s 25 škuda,

⁵² Glede rimskog značenje izraza *stuprum* u kontekstu Augustove *lex Iulia de adulteriis coercendis* (18. ili 17. g. pr. Kr.) v. Jaramaz Reskušić, *Lex Iulia*, posebice str. 669-670; o regulaciji silovanja tijekom razvoja rimskog prava detaljnije v. u nastavku, odnosno u sljedećem broju ovog časopisa.

⁵³ U srednjemu vijeku takvo shvaćanje razložili su Petar Lombardo, a u području rimsko-kanonskog postupovnoga prava Guillelmus Durantis; v. Dedek, J. F., „Premarital sex: The theological argument from Peter Lombard to Durand“, *Theological studies*, br. 41, 1980, str. 643-667.

⁵⁴ U izvorniku: *E chi forzatamente stuprurà Dongella, o Vedova ò condurà via alcuna d'esse forzatamente, oltre il dover [ver] dotare l'una competentemente, et all'altra costituire sopra dote ad arbitrio Nostro, egli s'intenderà incorso in pena della morte, e di scudi doicento.* Uredbe, *op. cit.* u bilj. 5, str. 472-473 (prijepis), 541 (prijevod).

⁵⁵ Udaranje konopom ili užadi u vrsarskim uredbama i naredbama razmjerno je česta kazna. Nju se ne smije poistovjećivati s pukim bičevanjem. Radilo se o udaranju konopom ili užadi po golome dijelu tijela osuđenika, prilikom čega se mogao rabiti običan konop, među-

*i to povrh toga što će morati dati zadovoljštinu zbog povrede interesa te stranke.*⁵⁶

4.4. Razdjevičenje spolno nedozrele djevojke (*defloratione di donzella*)

Posebno kazneno djelo u devetom je odjeljku konfigurirano za slučaj razdjevičenja djevojke koja još nije dosegla spolnu zrelost. Dosljedno uzoru u rimskom pravu, vrsarska pravna zbirka dobnu granicu spolne zrelosti postavlja na 12 godina. Naime dobna granica ženske dorađlosti od vremena rimskoga klasičnog prava postavljala se na navršjenih 12 godina jer se smatralo da ona otprilike tada postaje spolno zrela, odnosno prirodno sposobna roditi.⁵⁷ Ta dobna granica u rimsko-kanonskom pravu srednjeg vijeka ostala je nepromijenjena, a odatle je kao univerzalno pravilo recipirana i u statutarne propise srednjovjekovnih i novovjekovnih općina.

Usporede li se 8. i 9. odjeljak, razabire se da vrsarsko pravo čini razliku između *devirginatio* i *defloratio*. Premda C. du Cange u glasovitu glosariju srednjovjekovnoga latiniteta ta dva pojma smatra istoznačnicama, vrsarska pravna zbirka među njima u kaznenopravnom smislu postavlja jasnu razliku.⁵⁸ *Devirginatio* je u Vrsarskoj grofoviji uređena u odjeljku br. 8, naziva se *stupro* i predstavlja kaznenopravni mehanizam zaštite dorađlih žena od povrede njihove spolne slobode (djevice, starije djevojke koja više nije djevica i udovice). *Defloratio* je pod tim nazivom uređen u odjeljku br. 9 vrsarske pravne zbirke i predstavlja mehanizam zaštite žena prije njihove dorađlosti, tj. kazneno djelo koje se može počiniti isključivo prema ženskoj osobi do navršene 12. godine. Potonje kazneno djelo odražava biskupovu promišljenu politiku zaštite spolnoga morala djevojčica.

Vrsarsko pravo uređuje dvije situacije koje se kaznenopravno različito kvalificiraju i kažnjavaju. Ako je kazneno djelo počinjeno uz pristanak nezrele djevojke, počinitelj joj mora dati miraz na način i u visini kako slobodnom prosudbom odredi porečki biskup, a kumulativno s time šalje se na galiju. Međutim ako je djelo počinjeno nasilu, počinitelj, osim davanju miraza, podliježe smrtnoj kazni i plaćanju tri stotine škuda kazne.⁵⁹

tim, ovisno o težini zločina, na taj su se konop mogli dodati tvrđi čvorovi, okruglo kamenje, kamene ili metalne oštrice, šiljci i dr. kako bi učinak kažnjavanja bio izrazitiji, tj. otegotniji po kažnjenika.

⁵⁶ V. *Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, rubr. 8, par. 3.

⁵⁷ Eisner, B., Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948, str. 126-127.

⁵⁸ Lat. *defloratio* = *devirginatio*. Du Cange *et al., op. cit.* u bilj. 30, t. 3, col. 042b.

⁵⁹ U izvorniku: *Ma se forzatamente ciò cometterà oltre il dotarla s'intenda incorso in pena della vita, e di scudi trecento. Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, str. 473 (prijepis), 541-542 (prijevod).

Kažnjava se i pokušaj djela, ali samo u slučaju postojanja izriječkom propisanih pretpostavki. Za njegovu inkriminaciju kumulativno se zahtijeva primjena sile i činjenica da počinitelj nije uspio zadovoljiti svoj nagon. Kazna se sastoji u obvezi počinitelja da oštećenici dade miraz, a zatim ga porečki biskup prema vlastitoj prosudbi osuđuje na galiju.⁶⁰ Potonje vjerojatno znači da će trajanje kazne slanja na galiju i način njezina izvršenja kazne ovisiti o okolnostima slučaja koje će biskup uvažiti prilikom odmjjeravanja te kazne.

4.5. Rodoskrvuće (*incesto*)

Statutarna je definicija rodoskrvuća u Vrsarskoj grofoviji sljedeća: *Onaj tko, potaknut tako neobuzdanom požudom, počini zločin rodoskrvuća sa srodnikom ili svojom krvnom srodnicom i to učini nenasilno kaznit će se kaznom koju proizvoljno odredimo, sve do uključno i smrti, ovisno o stupnju krvnoga srodstva i lozi.*⁶¹ Budući da u citiranoj odredbi vrsarske pravne zbirke izostaje određenje stupnjeva srodstva o kojim bi bila riječ, opravdanim smatramo da bi odgovor na to pitanje mogao pružiti osvrt na onovremena važeća opća pravila univerzalne Crkve. Pritom bi odlučan standard glede određenja krvnoga srodstva u kontekstu tih odredbi trebao predstavljati kan. 50 donesen na Četvrtom lateranskom saboru (1215.), kojim se relativnom bračnom zaprekom krvnoga srodstva utvrđuje srodstvo u uspravnoj lozi u svim stupnjevima, a u pobočnoj lozi do uključno četvrtoga stupnja. Prema tome bi se rodoskrvućem⁶² u Vrsarskoj grofoviji smatrali spolni odnosi svih srodnika u uspravnoj lozi, a u pobočnoj do uključno četvrtoga stupnja, uzimajući pritom u obzir način računanja srodstva prema kanonskome pravu.⁶³

⁶⁰ U izvorniku: *E se il delitto non verra consumato, purchè l'atentante habbi usato violenza, e per lui non sia restato, sia condannato et al dotarla, et alla Galera ad arbitrio nostro. Uredbe, ibid.*

⁶¹ U izvorniku: *Quello, che indotto da così effrenata libidine commeterà il [il] delitto d'incesto con parente, o consanguinea sua, ciò facendo senza violenza sia castigato con pena à Noi arbitraria sino alla morte inclusive, atento il grado della consanguinitade, ò parentela. Uredbe, op. cit. u bilj. 5, str. 473 (prijepis), 542 (prijevod). Glede poimanja i kažnjavanja incestum tijekom razvoja rimskog prava v. u nastavku, odnosno u sljedećem broju ovog časopisa.*

⁶² O rodoskrvuću v. Milović, Đ., „Delikti protiv braka, porodice i javnog morala s gledišta riječkog statutarnog prava XVI. stoljeća“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 14, 1970, str. 395-396.

⁶³ U srednjovjekovnom kanonskom pravu srodstvo se u pobočnoj lozi određuje prema broju poroda samo u jednoj liniji, a ako postoji više linija koje nisu jednake, onda se uzima dulja linija. Stupnjevi srodstva računaju se po broju poroda do prvoga zajedničkog pretka. Takvo računanje srodstva naziva se germanskim ili *computatio naturalis*. U Crkvi se primjenjivalo do 1983. godine i donošenja važećega *Zakonika kanonskoga prava*.

Kvalificiranim oblikom smatralo se rodoskrvnuće počinjeno primjenom sile, za što je bila propisana smrtna kazna s plaćanjem tri stotine škuda.⁶⁴ Osim toga kvalificirani oblik rodoskrvnuća u Vrsarskoj je grofoviji predstavljalo i djelo počinjeno prema nedoraslom srodniku, pod čime se podrazumijevala kako ženska osoba s nenavršenih 12 godina tako i muška osoba s nenavršenih 14 godina.⁶⁵ Ako bi takav oblik djela bio počinjen bez primjene sile, propisana je kazna kao osnovno djelo rodoskrvnuća, a ako bi bio počinjen nasilu, kažnjavao se kao prvospomenuti kvalificirani oblik, uz dodatnu obvezu davanja miraza i nečeg drugog, pri čemu se uvažavalo stanje oštećene osobe. S obzirom na izričaj te odredbe, odnosno obvezu davanja miraza, moglo bi se zaključiti da se u praksi oštećenikom smatralo žensku osobu.

4.6. Zločin nastranosti (*delitto nefando*)

*Delitto*⁶⁶ *nefando* zajednički je naziv za sva kaznena djela koja su počinjena *contra naturam*, a bila je riječ o svakoj spolnoj aktivnosti koja nije bila usmjerena na začecje i prokreaciju unutar ženidbene zajednice. U Vrsarskoj je grofoviji zločin nastranosti bio uređen u odjeljku br. 11, i to sljedećim normativnim izričajem: *Onaj tko će biti tako nečastan i sramotan da počini nastrani zločin spolnog općenja sa životinjom kaznit će se, također, kaznom sramotne smrti vješanjem, spaljivanjem i oduzimanjem imovine.*⁶⁷ Zločin je prozvan po starozavjetnome gradu Sodomi, a u Vrsarskoj grofoviji označavao je spolno općenje sa životinjom (zoofilija). Od Justinijana to kazneno djelo shvaća se kao đavolja i nedopuštena opačina, koja na sebe navlači Božju srdžbu.⁶⁸ Susljedno tome u kanonskome se pravu tijekom XI. i XII. st. uzima kao *crimen atrocissimum* i *contra naturam* (protuprirodni blud). Treći lateranski sabor (1179.) u kanonu br. 11⁶⁹ utvrdio je pak crkveno shvaćanje tog zločina, shvaćanje koje vjerojatno

⁶⁴ U izvorniku: *Ma se tale incestuoso ciò commetterà forzatamente, sia punito in pena della testa, e di trecento scudi. Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, str. 473 (prijepis), 542 (prijevod).

⁶⁵ U izvorniku: *E se tal parente, o consanguinea fosse dongella, Vogliamo, che il delinquente oltre le pene sudette sia tenuto dotarla conforme compostarano le forze dell'uno, e richiesteranno le conditioni dell'altra. Uredbe i naredbe ..., Uredbe, ibid.*

⁶⁶ Ne postoji pojmovna ujednačenost i dosljednost prilikom navođenja generičkoga naziva protupravnih djela. Navode se *crimen, delitto*, češće *transgressione*, a najčešće *contrafattione*. U vrsarskoj zbirci to su većinom istoznačnice.

⁶⁷ U izvorniku: *Chi sarà così infame, ed obrobrioso, il quale commetterà il nefando delitto della Sodomia, quello sia castigato ancora in pena d'ignominosa morte della forza, del fuoco, e confiscatione de beni. Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, str. 473 (prijepis), 542 (prijevod).

⁶⁸ *Nov. Iust.* 77 i 144.

⁶⁹ Njime se svakome kleriku koji je pristupio u sveti red zabranjuje da živi u izvanbračnoj zajednici te da u svojoj kući drži družice (konkubine). Nadalje pod prijetnjom najstrožih ka-

potječe od pape Inocenta II.,⁷⁰ a koje je na tom saboru prihvatio papa Aleksandar III., a potom i papa Grgur IX. u svojim dekretalima.⁷¹

Premda su pravila kanona br. 11 preuzeta u Vrsarsku grofoviju, promatrano vrsarsko pravilo kazuističke je naravi te zasigurno odražava mjesne prilike, odnosno uređuje samo onaj segment inkriminacije *contra naturam* koji se stvarno dogodio ili barem predvidivo mogao dogoditi u Vrsarskoj grofoviji. U odnosu na široko poimanje općeg prava Crkve glede kažnjivih djela *contra naturam* domašaj te odredbe u Vrsarskoj je grofoviji u bitnome sužen te se odnosi samo na sodomiju (zoofiliju). Pritom valja istaknuti da je tijekom XIII. i XIV. st. čak i sodomija – kao jedan od oblika protuprirodnog bluda – bila šire pojmovno postavljena obuhvaćajući i spolne odnose kršćana sa židovima i muslimanima te sa svima koji su bili nepodobni.⁷²

Premda su težina inkriminacije i strogost kazne zapriječene za *delitto nefando*, odnosno sodomista, u Vrsarskoj grofoviji načelno odražavali shvaćanja i trendove u univerzalnoj Crkvi, postojala su i određena odstupanja. Naime za razliku od općeg prava Crkve prema kojemu su smrtnu kaznu mogli izbjeći okrivljenici koji bi priznali počinjenje takva zločina,⁷³ u Vrsarskoj se grofoviji kažnjavanje provodilo strogo i beziznimno, odnosno bez mogućnosti da se na bilo kakav način (priznanjem, pokajanjem i sl.) izbjegne propisana smrtna kazna. Osim toga treba naglasiti da se u Vrsarskoj grofoviji smrtna kazna provodila vješanjem uz spaljivanje tijela, mada pritom nije bilo precizirano je li se osuđenik mazio uljem i spaljivao usporedno s vješanjem ili se njegovo mrtvo tijelo spaljivalo nakon dovršenog vješanja. Konačno, vrsta i način izvršenja kazne, a posebno spaljivanje sodomista, odražava težnju da se svaki fizički ostatak takva osuđenika zatre zbog odvratnosti počinjenog djela.

nonskih i civilnih kazni zabranjuje mu se svaki oblik protuprirodnoga bluda. Napokon, zabranjuje mu se da bez jasnog i nužnog razloga prisustvuje na kapitulima ili drugim okupljanjima redovnica. Za tekst v. *Decrees of the Ecumenical Councils*, Albrigo, G., Tanner, N. P. (ur.), vol. 1, London – Washington DC, 1990.

⁷⁰ Naime u literaturi se navodi da je papa Inocent II. još ranije formulirao nekoliko delikata radi zaštite crkvene stege, društvenog reda i morala, koji su kasnije prihvaćeni na Trećem lateranskom saboru u obliku kanona br. 11, 12, 13, 15, 16, 20, 21, 22 i 25; v. Robinson, I. S., *The Papacy, 1073 – 1198: Continuity and Innovation*, Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge, 1990, str. 139; Duggan, *op. cit.* u bilj. 3, str. 335-338.

⁷¹ *Liber extra* X.4.31.4.

⁷² Potonje shvaćanje napušteno je početkom novoga vijeka; o svemu detaljnije, Richards, J., *Sex, Dissidence and Damnation. Minority Group in the Middle Ages*, London – New York, 2007, str. 88ff, 132ff.

⁷³ Brundage, *op. cit.* u bilj. 36, str. 213, s odgovarajućim izvorima kanonskoga prava.

4.7. Svodništvo (*lenocinio*)

Srednjovjekovni kanonisti (dekretalisti), počevši od Gracijana sredinom XIII. st., zauzeli su – po uzoru na rimska pravna shvaćanja – negativan stav prema prostituciji, ali takvo neprihvatljivo ponašanje nisu smatrali najtežim zločinom. Shvaćanja glede svodništva bila su umnogome drugačija i stroža, pa su svodnici *ipso facto* smatrani nečasnima (*infames*).⁷⁴ Odjeljak br. 12. kaznenog dijela vrsarske zbirke dokumentira mnogo strožu kvalifikaciju svodništva u Vrsarskoj grofoviji negoli je to slučaj u shvaćanjima dekretalista XIII. stoljeća: *Tko bude svodnik, ili svodnica ili snubilja, te na bilo kakav način pruži pomoć ili dade savjet radi počinjenja gore rečenih zločina iz požude, ako je [počinitelj] muškarac, kaznit će se onim kaznama namijenjenima glavnome počinitelju, a ako je [počinitelj] žena, kaznit će se bičevanjem, izlaganjem na berlinau i izgonom, prema našoj prosudbi.*⁷⁵

Izrazito negativan stav vrsarskog zakonodavca prema svodništvu ogleda se kako u jednakom kaznenopravnom tretmanu glavnog počinitelja i njegovih pomagača i/ili poticatelja tako i u činjenici da se djelo kvalificira jednako, odnosno neovisno o spolu počinitelja. Unatoč tome, a jedinstveno u okviru vrsarskog uređenja kaznenih djela protiv spolnoga morala, za djelo svodništva propisuje se ne samo različito, odnosno spolno uvjetovano, već i vrlo neodređeno kažnjavanje. Naime dok se za svodnike kažnjavanje propisuje tehnikom upućivanja, a da pritom iz odredbe nije jasno koja će mu se kazna izreći, odnosno za koje to drugo kazneno djelo, za svodnice se kažnjavanje prepušta slobodnoj odluci biskupa u okvirima propisane specifične kazne mješovitog i graduirajućeg karaktera, odnosno od tjelesne kazne bičevanja i javnog sramoćenja izlaganjem na *berlinu*⁷⁶ do progona iz Vrsarske grofovije kao svojevrsnog oblika ženine društvene smrti. Tako je biskup svodnici mogao nametnuti sva

⁷⁴ Brundage, J. A., *ibid.*, str. 308-310, 392; glede poimanja i kažnjavanja svodništva (*lenocinium*) tijekom razvoja rimskog prava recentno v. u nastavku odnosno u sljedećem broju ovog časopisa.

⁷⁵ U izvorniku: *Chi sarà mezz(e)nno, ò mezzana, o Ruffiana, et inqualsivoglia modo dara aiuto, ò consiglio per effettuazione d'alcun delle sopradetti libidinosi, se sarà huomo sia punito con le mede(s)ime pene del delinquente principale, se sarà Donna sia punita con pena della frusta, berlina, e bandita ad Arbitrio Nostro. Uredbe i naredbe ... Uredbe, op. cit. u bilj. 5, str. 473 (prijepis), 543 (prijevod).*

⁷⁶ Lat. *berlina, barlina*, tal. *berlina*, stup je smješten na kakvu javnome mjestu gdje se uobičajeno nalazi veći broj ljudi (najčešće na trgu ili u blizini mjesne crkve) o koji se privezivalo prijestupnike s ciljem da ih se izvrgne pogledu mještana i poruzi te na taj način prokaže kao poročne. Riječ je o općem, a ne mjesnome pojmu. Taj se pojam objašnjava na sljedeći način: *columna ad quam iuris violator ad ludibrium et exemplum aliorum alligabatur* (u prijevodu: *stup na koji se povreditelj prava vezuje na ruglo i kao primjer ostalima*). *Lexicon latinitatis medii Aevi Iugoslaviae*, vol. 1, Kostrenčić, M. (ur.), Zagreb, 1973, *berlina, barlina* (str. 115).

tri propisana oblika kažnjavanja, neke ili samoj jedan od njih, a pritom je mogao odrediti broj udaraca bičem, trajanje izlaganja na stup srama i slično.

Navedena stroga kaznenopravna shvaćanja i penalna politika razmjerno se pouzdano mogu kontekstualizirati vrsarskim mjesnim prilikama na prijelazu iz srednjega u novi vijek, prilikama koje u određenoj mjeri mogu pridonijeti boljem razumijevanju ciljeva kaznene politike vrsarskog zakonodavca u odnosu na sva kaznena djela protiv spolnog morala. Naime od početka XVI. st. Vrsarska grofovija bilježi višestruki porast broja stanovnika (s dotadašnjih otprilike 300 na više od tisuću) kao posljedicu stabilnosti vlasti, izostanka kužnih i malarijskih epidemija te oboljenja na njezinu teritoriju, neuključenosti u globalne habsburško-mletačke ratne sukobe (Rat Cambraiske lige 1508.-1528. i Uskočki rat 1615.-1618.), ali i činjenice da je u odnosu na Mlečane i Habsburgovce to bilo autonomno i imunitetno područje na kojemu su se mogli skloniti osuđenici iz područja drugih jurisdikcija. Gospodarska autonomnost, posebno u odnosu na Mlečane, i neizloženost trgovinskim restrikcijama dodatno je pogodovala naseljavanju trgovaca, krijumčara, špekulanata, brodara i sličnih osoba. Daljnja posljedica takvih prilika bio je i velik protok ljudi, napose stranaca, koji su se tu privremeno ili povremeno zadržavali, što je rezultiralo velikim brojem gostionica i krčmi na tako malom i slabo naseljenom prostoru. Svi ti čimbenici stvarali su ambijent optimalan za svodništvo, odnosno društveni kontekst koji pogoduje povećanom broju kaznenih djela protiv spolnog morala.⁷⁷ Stoga se izložena pravila o svodništvu čine direktnom reakcijom vrsarskog zakonodavca na takve specifične mjesne prilike.

4.8. Priležništvo oženjenih muškaraca (*uxorati* *concupinarj*)

U trinaestom odjeljku uređuje se kvalificirani oblik klasičnoga preljuba kakav je poznat u izvorima općega kanonskog prava. Kvalifikatorno obilježje u Vrsarskoj grofoviji daje mu činjenica da oženjeni muškarac ima priležnice,⁷⁸ a s obzirom na mjesto gdje ih drži diverzificirano je njegovo kažnjavanje: naime ako ih drži u domu u kojem živi sa suprugom, novčana je kazna dvostruka u odnosu na situaciju kada ih drži drugdje. Osim imovinske kaznenopravna

⁷⁷ Vergottin, B., *Del più vero primo titolo giurisdizionale de vescovi di Parenzo nel distretto d'Orsara*, Mletci, 1801, str. 8; Budicin, M., „Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII“, *Atti del Centro di ricerche storiche – Rovigno*, br. 18, 1988, str. 94; *Statuti, et ordini da osseruarsi nel Castello di Orsera, & suo contado, ordinati dall'illustrissimo, & reuerendissimo vescouo di Parenzo, conte, & signor de ditto luoco*, Udine, 1609, kapituli br. 9, 15, 22, 25, 33, 39, 44, 55 i 57. Glede cjelovite studije v. *Uredbe, op. cit.* u bilj. 5, str. 21-26.

⁷⁸ *Concupinari* → *qui concubinam habet*. V. Du Cange, *op. cit.* u bilj. 30, t. 2, col. 483b. Odnosi se isključivo na muškarca.

sankcija sastojala se i u javnoj difamaciji takva supruga, koja nije bila samo deklaratorne prirode nego je – poput rimske *infamia mediata* – rezultirala i gubitkom pristupa svim javnim službama (*ius honorum*) u Vrsarskoj grofoviji.

Odredbe promatranog, kao i sljedećeg, odjeljka mogu se tumačiti dvojako: strogo pravno, ali i sociološki. Budući da je taj *crimen* imao i duboku moralno-teološku pozadinu – suprugov preljub predstavlja najgrublju povredu ženidbenih obećanja i obveze ženidbene vjernosti, s pravnoga gledišta njime se ozakonjuju teološko-filozofska shvaćanja o poročnosti preljuba, a ujedno suzbijaju poligamijske prakse u Vrsarskoj grofoviji.⁷⁹ Time se zasigurno pridonosilo afirmaciji žene i supruge kao osobe dostojanstva jednakog muškarčevu, čemu dodatno pridonosi precizna naznaka da se kazneno djelo odnosi samo na oženjene muškarce (*uxorati*). S druge strane, budući da i taj odjeljak odražava društvene prilike u Vrsarskoj grofoviji, opisano uređenje pokazatelj je stvarnog (faktičnog) ženina položaja u uvjetima kada bi njezin suprug pribjegao prilježništvu. Naime u takvim okolnostima njezin je položaj u ženidbenoj, kućnoj i društvenoj zajednici bio faktički kudikamo nepovoljniji negoli što bi se moglo zaključiti s obzirom na pravila o njezinu pravnome subjektivitetu.

4.9. O supruzi (*della moglie*)

Četnaesti odjeljak treba tumačiti kao logični te prirodni nastavak prethodnoga (br. 13) jer se njime zabranjuje pristajanje na preljub i prostituciju vlastite supruge: *Bude li neki suprug tako nečastan da znajući pristane da njegova supruga prodaje svoje tijelo i obraduje se preljubu, određujemo da će se on kazniti kaznom trajnog odašiljanja na galiju, i da se to zlo smije istraživati po službenoj dužnosti, samom činjenicom da mu je prethodila glasina.*⁸⁰ Opisano kazneno djelo zastupljeno je i u statutarnim pravima čisto laičkih općina,⁸¹ a adresirano je na „nemarnog“ supruga, kojega se indirektno obvezuje da spriječi prostituiranje vlastite supruge ako mu je ono poznato. Pritom se u vrsarskoj pravnoj zbirci izrijekom – inače iznimno rijetko – propisuje da će počinitelj

⁷⁹ Glede augustovskog poimanja, odnosno nekažnjivosti izvanbračnog spolnog odnosa oženjenog Rimljanina počinjenog s osobom iz široko postavljene skupine nečasnih žena (ropkinje, prostitutke, vlasnice gostionica, svodnice, javne prodavačice roba na malo, glumice, osuđene preljubnice, peregrinke neudane za rimske građane) v. Jaramaz Reskušić, *Lex Iulia*, str. 670-676, 711; glede postklasične regulacije suprugova preljuba v. u nastavku, odnosno u sljedećem broju ovog časopisa.

⁸⁰ U izvorniku: *Se sarà marito alcuno così infame il quale scientemente consentirà, che la moglie sua faccia guadagno del suo corpo, e si godi con l'adultero · Statuemo, che egli sia punito con pena della Galera perpetua, e che di tal delitto si possa inquirere ex officio fama sola precedente. Uredbe i naredbe ... Uredbe, op. cit. u bilj. 5, str. 474 (prijepis), 543 (prijevod).*

⁸¹ Milović, *op. cit. u bilj. 58, str. 402-403.*

tog kaznenog djela biti gonjen *ex officio*, štoviše, i na temelju najmanje indicije (primjerice govorkanja, mrmljanja, glasina među narodom) o takvu ponašanje.

O poimanju opisanog ponašanja kao opasnog i štetnoga dodatno svjedoči i kažnjavanje počinitelja tjelesnom kaznom odašiljanja na galiju, koja se prema vrsarskoj pravnoj zbirci smatrala jednom od najstrožih kazni među onima koje se nisu sastojale u smrti počinitelja. Postavlja se pitanje zbog čega su se u Vrsarskoj grofoviji neka kaznena djela protiv spolnog morala – sa suvremenog motrišta mnogo teža – kažnjavala mnogo blaže, pa čak i samo novčano? S kanonskoga gledišta opisano suprugovo ponašanje predstavljalo je svjesno pristajanje na vrijeđanje dostojanstva sakramenta ženidbe. A kada se zna, s jedne strane, da je to jedini sakrament koji ne podjeljuje svećenik, nego si ga međusobno podjeljuju nevjesta i ženik, a s druge strane činjenica da se ženidba u kanonskome pravu poimala kao ugovor, navedeno shvaćanje vrsarskoga zakonodavca moglo je proizlaziti ne samo iz duhovne naravi ženidbe već i iz uvažavanja civilnog, rimskog pravnog pravila *pacta sunt servanda*.⁸²

5. ZAKLJUČAK

Kako na univerzalnoj, tako i na partikularnoj razini kanonski je zakonodavac sve oblike povrede spolnoga morala kvalificirao javnim kaznenim djelima želeći time izraziti da se njima ne povređuje samo interes konkretne žrtve nego i ćudoredna shvaćanja čitave zajednice. Na primjeru vrsarske zbirke jasno se uočava opće kanonskopravno shvaćanje, prema kojemu je riječ o materiji od najveće važnosti, koja je upravo s obzirom na važnost dobra koje se njome zaštićuje rangirana na visokom mjestu u sustavu reguliranih kažnjivih ponašanja. Takvo kanonsko shvaćanje i uređenje (da su *crimina* protiv spolnoga morala u sustavu kaznenih djela posebno teška), koje je umnogome uvjetovano religijskim predodžbama i svjetonazorskim shvaćanjima, u Vrsarskoj je grofoviji transponirano u civilni (statutarni) općinski sustav jer je njegov poglavar – kao civilni vlastodržac i feudalac – bio porečki biskup. Pritom provedena analiza nedvojbeno pokazuje da je vrsarska pravna zbirka svjedočanstvo mogućnosti da u mjesnim ili krajevnim okvirima crkvena vlast (predstavljena mjesnim ordinarijem) uspostavi, u određenoj mjeri sebi prilagođena, shvaćanja i kvalifikacije kaznenih djela protiv spolnoga morala, koja su u nekim elemen-

⁸² Glede relevantne kanonske literature v. Vukšić, T., „Zaruke i dostojanstvo ženidbe: povijesno-pravni vid“, *Zbornik radova VII. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Subotici, 11.-12. listopada 2013.*, Šalković, J. (ur.), Zagreb, 2013, str. 19-24; Milotić, I., „Zaruke u europskoj pravnoj tradiciji do XIX. stoljeća i njihovo uređenje na hrvatskom pravnom prostoru“, *Zbornik radova VII. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Subotici, 11.-12. listopada 2013.*, Šalković, J. (ur.), Zagreb, 2013, str. 55-66.

tima ponešto različita od univerzalnih pravnih shvaćanja opće Crkve, te da ih transponira u civilni pravni poredak.

Čini nam se da je u svim razloženim uređenjima pojedinih kaznenih djela protiv spolnog morala u središtu žena: njezino dostojanstvo i dobrobit. Žena je to bitno dobro koje se zaštićuje uspostavljenim kaznenim pravilima. Pritom se misli na ženu različitih dobi, statusa, časti i drugih karakteristika: primjerice, udanu, neudanu (djevojku), djevicu i one koje to više nisu, nedorasle (djevojčice), prostitutke i druge. Takvo shvaćanje o ženama podrazumijeva da zakonodavac uviđa ne samo važnost nego i bitnost žene kao osobe koja, neovisno o svim društvenim kvalifikacijama i statusnim diverzifikacijama, jedina ima reproduktivni potencijal. A upravo potonje je za tadašnja društva, pa i ovo vrsarsko, bilo od višestruke i presudne važnosti, pa su sukladno tome izgrađene kaznenopravne politike u najvećoj mjeri usmjerene zaštiti žene od različitih teških oblika nasilja i izivljavanja kojima se vrijeđa njihov spolni moral. Uostalom, na primjeru vrsarske zbirke to najbolje i na sasvim jedinstven način potvrđuje te snažno afirmira analizirana odredba o rodnoj neutralnosti u kaznenim stvarima. Ona u tadašnjemu društveno-pravnom kontekstu podrazumijeva rijetku specifičnost i iznimku – da se muškarac i žena u kaznenim stvarima tretiraju potpuno jednako i smatraju se ravnopravnima, što temeljem *argumentum a contrario* nije bio slučaj s primjenom odredaba iz *Parte civile* vrsarske pravne zbirke.

Za razliku od – primjerice – rimskoga prava kanonsko pravo koje se zrcali u vrsarskoj pravnoj zbirki kvalifikatornim elementima analiziranih kaznenih djela postavilo je neke čimbenike koji su jasan odraz kršćanskog nauka: postojanje ženidbenog veza, vjernost među ženidbenim drugovima, zaruke, blizina krvnoga srodstva, obiteljska pripadnost, ranjivost nedoraslih i slično.

Daljnja specifičnost zbirke vrsarskog prava ogleda se – ponajvećma u usporedbi s rimskim pravom – u oblikovanju i načinu pravnog izražavanja pojedinih instituta, pa tako i analiziranih kaznenih djela protiv spolnog morala. Naime čitavo uređenje vrsarskog prava, pa tako i ono zastupljeno u *Parte criminale*, ne odražava sustav kazuistike ili presedana, nego sustav apstraktnih pravnih normi. U vrsarskoj pravnoj zbirki promatrani su instituti izraženi normama koje su opće i hipotetske te namijenjene primjeni na neodređen broj slučajeva koji bi se predvidivo mogli dogoditi u budućnosti. To je posebno zanimljivo ne samo zbog činjenice što je u tadašnjemu vremenu bilo rijetkost, već i zbog činjenice da kanonsko pravo do 1917. godine nije bilo kodificirano i na univerzalnoj je razini nastajalo umnogome upravo kazuistički. Stoga je vrsarski izričaj kaznenih djela protiv spolnog morala specifičan, a donekle i odstupa od trenda u univerzalnoj Crkvi. Dodatno takvu dojamu pridonosi izražena nomotehnička kvaliteta – preciznost, jasnoća, pregnantnost, usustavljenost – razmatranih kaznenih odredaba, koja svekoliko odudara od srednjovjekovnih, pa i novovjekovnih praksi izrade pravnih pravila, koje su se većinom oslanjale na deskriptivnost i glašenu nenormativnost.

Međutim unatoč vrsarskim partikularnostima i istodobnom postojanju vlastitog univerzalnog režima opće Crkve poveznice naznačenih kanonskopравnih rješenja na svim razinama u vrsarskoj zbirci s rimskim pravom (*ius civile*) očite su. Tu tvrdnju najočitije potvrđuje tehničko latinsko pravno nazivlje instituta i ostalih institucijskih sastavnica ili ono koje je sigurno latinske provenijencije, a koje je u promatranoj materiji u cijelosti preuzeto iz rimskoga prava, dakako prilagođeno i izraženo istromletačkim jezikom. Zbog brojnosti i važnosti poveznica, koje nisu samo pojmovne, nego i sadržajne prirode, nužno je pružiti iscrpnu analizu svih elemenata koji povezuju kanonsku narav i rimske pravne uzore glede *crimina* protiv spolnog morala sadržanih u vrsarskoj pravnoj zbirci. Potonje će autori učiniti u sljedećemu članku, koji će, kao drugi, odnosno završni dio istraživanja, biti objavljen u sljedećemu broju ovog časopisa.

LITERATURA

1. Aquinas, T., *Truth*, Volume II, Questions X-XX, prijevod: McGlynn, J. V., Indianapolis – Cambridge, 1994.
2. Arbel, B., „Venice’s Maritime Empire in the Early Modern History“, *A Companion to Venetian History, 1400-1797*, Dursteler, E. R. (ur.), Leiden, 2013, str. 125-253.
3. Babudri, F., „Un diploma di Carlo V“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. 27, 1911, str. 77-96.
4. Bellomo, M., *Saggio sull’università nell’età del diritto comune*, Rim, 1992.
5. Belostenec, I., *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium ...*, Zagreb, 1740.
6. Brundage, J. A., „The teaching and Study of Canon Law in the Law Schools“, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, Hartmann, W., Pennington, K. (ur.), Washington D.C., 2008, str. 98-121.
7. Brundage, J. A., *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago, 2009.
8. Budicin, M., „Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII“, *Atti del Centro di ricerche storiche – Rovigno*, br. 18, 1988, str. 93-120.
9. *Decrees of the Ecumenical Councils*, Albrigo, G., Tanner, N. P. (ur.), vol. 1, London – Washington DC, 1990.
10. Dedek, J. F., „Premarital sex: The theological argument from Peter Lombard to Durand“, *Theological studies*, br. 41, 1980, str. 643-667.
11. Du Cange, C. et al., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort, 1883–1887.
12. Duggan, A. J., „Conciliar Law 1123-1215: The Legislation of Four Lateran Councils“, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, Hartmann, W., Pennington, K. (ur.), Washington D.C., 2008, str. 318-366.
13. Eisner, B., Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948.
14. Erent-Sunko, Z., Obadić, I., „Harmonizacija i unifikacija obiteljskog prava u Europi. Pravnopovijesne pretpostavke i (ne)moгуćnosti“, *Grčko-rimsko i kanonsko pravo. Temelji pravne kulture Zapada*, Milotić, I. (ur.), Pazin, 2020, str. 187-191.
15. García y García, A., „The Faculties of Law“ *A History of the University in Europe*, De Ridder Symoens, H. (ur.), Cambridge, 1992, 388-408.
16. García y García, A., „The fourth Lateran Council and the Canonists“, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, Hartmann, W., Pennington, K. (ur.), Washington D.C., 2008, str. 367-378.
17. García y García, A., „The fourth Lateran Council and the Canonists“, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*,

- Hartmann, W., Pennington, K. (ur.), Washington D.C., 2008, str. 367-378.
18. Gross, K., *Udžbenik crkvenoga prava Katoličke Crkve*, Zagreb, 1930.
 19. Hespanha, A. E., *Introduzione alla storia del diritto europeo*, Bolonja, 2003.
 20. Jaramaz Reskušić, I., *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2003.
 21. Jaramaz Reskušić, I., „*Lex Iulia de adulteriis coecondis*: pojam, optužba i represija preljuba“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2005, vol. 55, br. 3-4, str. 663-716.
 22. Jaramaz Reskušić, I., „*Crimen adulterii* – postklasične inovacije“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2006, vol. 56, br. 4, str. 1011-1056.
 23. Jelinčić, J., „STATUTO DEL CASTELLO DI ORSERA con cenno particolare alle caratteristiche linguistiche“, *Atti – Centro di Ricerche Storiche*, Rovinj, vol. 44, 2014, str. 415-498.
 24. Klen, D., „Statut Grožnjana“, *Vjesnik Histojskog arhiva u Rijeci*, vol. 8-9, 1963-1964, str. 205-256.
 25. Knapton, M., „The Terraferma State“, *A Companion to Venetian History, 1400-1797*, Dursteler, E. R. (ur.), Leiden, 2013, str. 129-149.
 26. *Kodeks kanonskog prava s izvorima 1917. Uređen po odredbi sv. oca pape Pija X., proglašen po nalogu pape Benedikta XV.*, Herman F. (prev.), Berljak, M. (priř.), Zagreb, 2007.
 27. Križman, M., „Isprava pape Aleksandra III. iz 1178.: paleografski i filološki pristup“, *Libri žminjski*, sv. 1, Krajcar, S. (ur.), str. 27-38.
 28. Lantschner, P., *The Logic of Political Conflict in Medieval Cities: Italy and the Southern Low Countries, 1370-1440*, Oxford, 2015.
 29. *Lexicon latinitatis mediæ Aevi Iugoslaviae*, vol. 1, Kostrenčić, M. (ur.), Zagreb, 1973.
 30. Marević, J., *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, vol. 1-2, Velika Gorica – Zagreb, 2000.
 31. Marušić, B., *Istra u ranom srednjem vijeku*, Pula, 1960.
 32. Milotić, I., „Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica (1646)“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 40, br. 3, 2019, str. 987-1006.
 33. Milotić, I., „Zaruke u europskoj pravnoj tradiciji do XIX. stoljeća i njihovo uređenje na hrvatskom pravnom prostoru“, *Zbornik radova VII. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Subotici, 11.-12. listopada 2013.*, Šalković, J. (ur.), Zagreb, 2013, str. 47-74.
 34. Milotić, I., „Razvoj partikularne Crkve i partikularnog crkvenog prava u razdoblju Rimskog Carstva do Justinijana“, *Zakon u životu partikularne Crkve: Zbornik radova VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika Trogir – Čiovo, 9.-10. listopada 2014.*, Šalković, J. (ur.), Zagreb, 2016, str. 67-88.
 35. Milotić, I., *Motovunski statut i Odluke općinskog vijeća Motovuna: prijevod, komentar i studije*, Motovun, 2016.
 36. Milotić, I., „Motovunski statut i akvilejski patrijarh“, *Grčko-rimsko i kanonsko pravo. Temelji pravne kulture Zapada*, Milotić, I. (ur.), Pazin, 2020, str. 113-147.
 37. Milotić, I., „Zaruke u kanonskoj i civilnoj tradiciji Zapada“, *Grčko-rimsko i kanonsko pravo. Temelji pravne kulture Zapada*, Milotić, I. (ur.), Pazin, 2020, str. 149-178.
 38. Milotić, I., Peranić, D., *Nomotehnika: izrada općih akata (zakona, uredaba, pravilnika, statuta, poslovnika, odluka, naputaka, naredaba i dr.) s praktičnim primjerima*, Zagreb, 2015.
 39. Milović, Đ., „Delikti protiv braka, porodice i javnog morala s gledišta riječkog statutarnog prava XVI. stoljeća“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 14, 1970, str. 387-404.
 40. Pastović, D., „Dvostruki grijeh: kažnjavanje čedomorstva na hrvatskom području do kodifikacije kaznenog materijalnog prava 1852. godine“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb)*, vol. 23, br. 1, 2016, str. 121-152.
 41. Povolo, C., „Liturgies of Violence: Social Control and Power Relationships in the Republic of Venice between 16th and 18th Centuries“, *A Companion to Venetian History, 1400-1797*, Dursteler, E. R. (ur.), Leiden, 2013, str. 513-542.
 42. Robinson, I. S., *The Papacy, 1073 – 1198: Continuity and Innovation*, Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge, 1990.
 43. Smith, L. J., *The Ten Commandments: Interpreting the Bible in the Medieval World*, Leiden, 2014.
 44. Šalković, J., „Stota obljetnica od stupanja na snagu prvoga zakonika kanonskog prava“, *Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti. Zbornik radova s Petoga motovunskog kolokvija održanog 17. studenog 2018. godine u Motovunu*, Milotić, I., Vukas, B. (ur.), Pazin – Motovun, 2019, 173-193.
 45. Škalabrin, N., *Ženidba, pravno-pastoralni priručnik*, Đakovo, 1995.

46. Ullmann, W., *Medieval Papalism. The political Theories of the medieval Canonists*, London, 2013.
47. *Uredbe i naredbe za održavanje u Kaštelu Vrsar i njegovu kotaru*, Milotić, I. (ur.), Vrsar, 2017.
48. Van de Wiel, C., *History of Canon Law*, Louvain, 1991.
49. Vergottin, B., *Del più vero primo titolo giurisdizionale de vescovi di Parenzo nel distretto d'Orsara*, Mletci, 1801.
50. Vukšić, T., „Zaruke i dostojanstvo ženidbe: povijesno-pravni vid“, *Zbornik radova VII. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Subotici, 11.-12. listopada 2013.*, Šalković, J. (ur.), Zagreb, 2013, str. 15-30.
51. Zjačić, M., „Posjedovni odnosi porečke crkve od VI. do XVI. stoljeća“, *Jadranski zbornik*, br. 8, 1973, str. 33-104.

Summary

CRIMINA AGAINST SEXUAL MORALITY IN THE LEGAL COMPILATION OF VRSAR: THEIR NATURE IN CANON LAW AND ROMAN FOUNDATIONS (CANON RULES AS A SOURCE OF STATUTORY LAW)

This paper, which represents the first part of wider research of the content and legal nature of the legal rules of canon provenance that served as a means for the protection of sexual morality in the legal compilation of Vrsar, focuses on particular criminal offences against sexual morality which were for that territory enacted and published by the Bishop of Poreč, who held sovereignty over Vrsar. The *crimina* analysed in this paper originated in universal canon law. However, in Vrsar their regimes were not adopted and adapted to the actual needs of a particular community as canon legal rules. Rather, the Bishop of Poreč as the civil sovereign in the territory enacted them as civil rules (i.e. statutory law) and portrayed them as the territory's own and self-invented criminal offences exclusively belonging to the legal system of Vrsar. In this paper, the authors analyse the relevant *crimina*. In the first place, they explain the peculiarities of the legal source (the compilation) in which the relevant criminal offences were regulated. The source represents the starting point of this research. Secondly, the authors pay attention to the language and legal drafting of the relevant legal norms and expressions, while the central part of the paper examines individual criminal behaviours against sexual morality in the aforementioned territory. Following an analysis of individual *crimina*, the authors recognise diverse factors which substantially conditioned the legislator's specific approach to such behaviours as well as to their specific regulation and to the punishment of people who committed them. Finally, by using the arguments deriving from the analysis of individual crimes against sexual morality in Vrsar, the authors elaborate on the general approaches and guidelines of the criminal law policy of the Bishop of Poreč whose main purpose was most evidently to afford effective protection of sexual morality in the territory governed by him.

Keywords: Vrsar, canon law, statutory law, sexual morality, criminal offences, legal drafting, woman